

Μουσείο και τρίτη ηλικία: ένα παράδειγμα αξιολόγησης προγράμματος για μια ειδική ηλικιακή ομάδα

Κατερίνα Κωστή

Σπούδασε Φιλολογία και Μουσειολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από το 2001 εργάζεται ως καθηγήτρια στη δημόσια εκπαίδευση. Από τον Νοέμβριο του 2008 είναι Υπεύθυνη του Γραφείου Πολιτιστικών Θεμάτων της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής. (E-mail: kaisto@ath.forthnet.gr)

Το ολοένα και πιο επιτακτικό αίτημα για «άνοιγμα των μουσείων» σε όλες τις κοινωνικές ομάδες¹ και η πραγματικότητα που φέρνει η δημογραφική γήρανση² θέτουν νέες προκλήσεις για τα σύγχρονα μουσεία, οι οποίες αφορούν κυρίως στην ενίσχυση εκείνου του τμήματος των ανθρώπων προχωρημένης ηλικίας, των οποίων η υγεία, τα ψυχικά αποθέματα, το μορφωτικό και διανοητικό υπόβαθρο, αλλά και οι υλικοί όροι ζωής τους αποκλείουν από τα προϊόντα του πολιτισμού και συχνά από την κοινωνική δράση. Κάποια βήματα προς την κατεύθυνση αυτή έχουν γίνει με την ανάπτυξη σχετικού σχεδιασμού προσβασιμότητας και επικοινωνιακής πολιτικής, αλλά και με το σχεδιασμό και την υλοποίηση μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων ειδικά διαμορφωμένων για τις ευαίσθητες αυτές ομάδες ηλικιωμένων³. Καθώς, ωστόσο, υπάρχει μια ασάφεια σε σχέση με τους παράγοντες που μπορούν να περιγράψουν με αντικειμενικούς όρους την επιτυχία αντίστοιχων δράσεων⁴, στο κείμενο που ακολουθεί περιγράφεται η μεθοδολογία αξιολόγησης η οποία εφαρμόστηκε από τη γράφουσα σε ένα μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα ειδικά σχεδιασμένο για την τρίτη ηλικία, με στόχο να αναδειχθεί ένα πλαίσιο αξιολόγησης σχετικών προγραμμάτων.

Το καλοκαίρι του 2007, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος για τη σχέση των μουσείων με την τρίτη ηλικία⁵, πραγματοποιήθηκε το πρόγραμμα Μουσείο και Τρίτη Ηλικία, στο οποίο συμμετείχαν δεκαπέντε μέλη του ΚΑΠΗ Μεγάρων⁶. Σκοπός του προγράμματος ήταν να εξεταστούν πιθανές μέθοδοι προσέγγισης των ηλικιωμένων από ένα τοπικό μουσείο και τα αποτελέσματά τους.

Το πρόγραμμα αναπτύχθηκε σε πέντε συνεδρίες, κατά τις οποίες:

1. Διερευνήθηκαν οι αντιλήψεις των ηλικιωμένων για τα μουσεία.
2. Εξετάστηκε η αποτελεσματικότητα της προσέγγισης των εκθεμάτων του αρχαιολογικού μουσείου με τη βοήθεια της ανάκλησης μνήμης⁷.
3. Αξιολογήθηκε η δυνατότητα των ηλικιωμένων να παράσχουν υπηρεσίες που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν από ένα μουσειακό οργανισμό.
4. Επιχειρήθηκε να αποκωδικοποιηθεί η επίδραση που είχε το όλο εγχείρημα στους ηλικιωμένους⁸.

Για την αξιολόγηση του προγράμματος εφαρμόστηκε η μέθοδος της ποιοτικής κυρίως ανάλυσης των δεδομένων όλων των συνεδριών.

5 Το ερευνητικό πρόγραμμα αναπτύχθηκε για τις ανάγκες της μεταπτυχιακής εργασίας εξειδίκευσης της γράφουσας στο Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Μουσειακές Σπουδές του ΕΚΠΑ, με επιβλέποντες τον καθηγητή Β. Λαμπρινουδάκη και τις δρ. Μ. Μαύλιου και δρ. Μ. Δεδουλή· η εργασία έφερε τίτλο τον Μουσείο και Τρίτη Ηλικία. Το Μουσείο ως χώρος κοινωνικής προσφοράς.

6 Στο πρόγραμμα συμμετείχαν έξι άνδρες και εννέα γυναίκες. Ως προς το μορφωτικό επίπεδο, μόνο δύο συμμετέχοντες είχαν ολοκληρώσει εξατάξιο και ένας τριτάξιο Γυμνάσιο, τέσσερις είχαν ολοκληρώσει το Δημοτικό σχολείο και οι υπόλοιποι είχαν φοιτήσει μόνο σε κάποιες τάξεις του Δημοτικού.

7 Τα προγράμματα ανάκλησης μνήμης (reminiscence programmes) στο πλαίσιο του μουσείου ξεκίνησαν από τη δεκαετία του 1970 στις Ηνωμένες Πολιτείες (Sharpe, 1992α, 1992β)· από τη δεκαετία του 1990 είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα στον αγγλοσαξονικό χώρο (Μουσούρη, 1999, σ. 67· Martin, 1996α) και έχουν συνδεθεί κυρίως με ιστορικό μουσεία (Marwick, 1995). Τα προγράμματα αυτά αναπτύσσονται σε συνεδρίες ομάδων ηλικιωμένων, κατά τις οποίες ως ερεθίσματα χρησιμοποιούνται μουσειακά αντικείμενα, φωτογραφικό και ηχητικό υλικό κ.α.κ. (Gibson, 2004, σ. 80-117).

8 Για την επίδραση σχετικών προγραμμάτων σε ηλικιωμένους, ενδεικτικά βλ. Gibson, 2004, σ. 179-180· Kavanagh, 2000, σ. 118-126· Thompson, 2002, σ. 229-235· Webster, 1997, σ. 140· Beveers κ.ά., 1988.

1 Βλ. ενδεικτικά Dodd, 1999, σ. 133· Anderson, 1999, σ. 2· Μουσούρη, 1999.

2 Εντελώς ενδεικτικά βλ. Kinsella & Velkoff, 2001, 1, σ. 7-22· Pease κ.ά., 2007, σ. 1-2.

3 Βλ. σχετικό Gibson, 2004, σ. 179-180· Kavanagh, 2000, σ. 118-126· Thompson, 2002, σ. 229-235· Webster, 1997, σ. 140· Marwick, 1995· Beveers κ.ά., 1988.

4 Βλ. σχετικό Sharpe, 1992α.

Σύλληψη ερευνητικού πλαισίου

Το ερευνητικό πλαίσιο του προγράμματος στηρίχθηκε σε προκαταρκτική αξιολόγηση⁹ που πραγματοποιήθηκε με χρήση ημιδομημένης συνέντευξης με ομάδα μελών του ΚΑΠΗ Μεγάρων¹⁰, αλλά και με προσωπικές συνεντεύξεις, βάσει ειδικά σχεδιασμένου ερωτηματολογίου, σε αντιπροσωπευτικό αριθμό ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας¹¹. Η ανάλυση των δεδομένων έδειξε περίπου τα εξής:

1. Στην πλειονότητά τους οι ηλικιωμένοι της τοπικής κοινότητας διατηρούν γόνιμη σχέση με το παρελθόν τους, το οποίο ανακαλούν στη μνήμη τους με κάθε ευκαιρία:

«Τα λέω στα παιδιά μου και μου λένε πώς τα θυμάσαι όλ' αυτά!»

(Συμμετέχουσα 74 ετών)

2. Σκεδόν όλοι ενδιαφέρονται για επισκέψεις σε μουσεία: «Πάντα είχα το ενδιαφέρον να δω και πράγματα που είναι μουσειακά... Νομίζω ότι ο άνθρωπος δεν πρέπει να παύει ποτέ...»

(Συμμετέχουσα 71 ετών)

3. Αναγνωρίζουν, όμως, ότι οι άνθρωποι της ηλικίας τους δεν συνηθίζουν σχετικές επισκέψεις, λόγω νοητικής και ελλιπούς μόρφωσης:

«...Αν δεν ξέρεις και γράμματα, τι να καταλάβεις;»

(Συμμετέχουσα 65 ετών)

4. Αν και αναγνωρίζουν ως πολύ σημαντικά τα αρχαιολογικά μουσεία, πιο προστά στις δικές τους προσλαμβάνουσες θεωρούν τα λαογραφικά:

«Εγώ νομίζω πως της παράδοσης τα μουσεία τα καταλαβαίνουμε καλύτερα. Όσο για τα (σημ. αρχαία) γλυπτά, πρέπει να έχετε και λιγάκι γνώση.»

(Συμμετέχουσα 71 ετών)

5. Πολλοί έχουν τη διάθεση να προσφέρουν στους άλλους, κυρίως στους νεότερους, την εμπειρία του παρελθόντος:

«Εγώ προσωπικά τα φυλάω (σημ. παλαιά αντικείμενα) να τα πάρουνε τα εγγόνια μου, να μάθουνε την παράδοση.»

(Συμμετέχουσα 65 ετών)

Τα δεδομένα αυτά οδήγησαν στην υπόθεση πως κατάλληλο για τους ηλικιωμένους της τοπικής κοινότητας θα ήταν ένα μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα που, με αφετηρία και σημείο αναφοράς το τοπικό αρχαιολογικό μουσείο, θα αξιοποιούσε τις μνήμες τους σε σχέση με τα αρχαιολογικά εκθέματα¹².

9 Για την προκαταρκτική αξιολόγηση, βλ. ενδεικτικά Βουλιμ, 1999.

10 Για αναλυτική παρουσίαση, βλ. Κωστή, 2008, σσ. 139-152.

11 Για αναλυτική παρουσίαση αποτελεσμάτων, βλ. ό.π., σσ. 111-137.

12 Η πρακτική της ανάκλησης μνήμης έχει συνδεθεί κυρίως με μουσεία ιστορικά (βλ. σχετικά υποσημ. 7). Ξεκινώντας με την υπόθεση αυτή, κατά την επίσκεψη στο τοπικό αρχαιολογικό μουσείο διερευνήθηκαν μεταξύ άλλων τα

Έλεγχος της πορείας του προγράμματος

Πέρα από τη διαμόρφωση του ερευνητικού πλαισίου, κρίθηκε αναγκαίο η διαδικασία αξιολόγησης να επαναλαμβάνεται μετά την ολοκλήρωση κάθε σταδίου¹³, ώστε να ελέγχεται η υποδοχή του προγράμματος από τους συμμετέχοντες, να επισημαίνονται τυχόν αδυναμίες του και να προσδιορίζεται το πλαίσιο της συνέχισής του¹⁴.

Αξιολόγηση επίσκεψης στο μουσείο

Ειδικότερα, η αξιολόγηση της επίσκεψης στο αρχαιολογικό μουσείο πραγματοποιήθηκε μία εβδομάδα μετά την επίσκεψη με χρήση ημιδομημένης συνέντευξης, βάσει του Measuring Learning Toolkit¹⁵, και έδειξε πως οι ηλικιωμένοι μετά την επίσκεψη στο μουσείο επηρεάστηκαν θετικά σε επίπεδο:

1. Γνώσης και κατανόησης, αφού δήλωσαν πως έμαθαν για το αρχαίο παρελθόν της πόλης τους:

«Ωραία ήτανε... ευχαριστηθήκαμε, μάθαμε, γνωρίσαμε τον πολιτισμό των Μεγάρων...»

(Συμμετέχουσα 63 ετών)

2. Δεξιοτήτων, αφού αναγνώρισαν πως οι μνήμες τους έχουν θέση και αξία στο μουσειακό χώρο¹⁶, όπου λειτουργήσαν ως ιδιαίτερη κοινότητα ερμηνευτών¹⁷ με διάθεση να αποτελέσουν πηγή της κοινότητας (Peers & Brown, 2003, σ. 1) κι ακόμη να γίνουν διαμεσολαβητές μεταξύ μουσείου και κοινότητας, επιμελητές της κοινότητας (Loosemore & Moyle, 2001, σ. 47):

εξής ερωτήματα: 1. Μπορεί ένα τοπικό μουσείο, και μάλιστα αρχαιολογικό, να δώσει ερεθίσματα που εγείρουν μνήμες στους ηλικιωμένους; 2. Μπορεί η ανάκληση μνήμης σε ένα τοπικό μουσείο, και μάλιστα αρχαιολογικό, να δώσει σε άτομα προχωρημένης ηλικίας και περιορισμένης μόρφωσης δημιουργικά ερεθίσματα για κατανόηση της ιστορίας;

Η ανάλυση των δεδομένων της επίσκεψης έδειξε ότι οι ηλικιωμένοι βρήκαν φήγματα του εαυτού τους (πρβλ. Paris & Mercer, 2002, σσ. 407-408) ακόμη και στο τοπικό αρχαιολογικό μουσείο: χρησιμοποίησαν τη μνήμη ως μέσο κατανόησης των εκθεμάτων, καθώς αυτά παρουσίαζαν ομοιότητες με αντίστοιχα αντικείμενα της καθημερινής ζωής της νότης τους, επικαίτασαν τις μνήμες τους για τις λαϊκές αντιλήψεις για τις αρχαιότητες, ενώ, σε μερικές περιπτώσεις, η μουσειακή ερμηνεία λειτουργήσε ως μέσο αποκατάστασης της μνήμης τους (αναλυτικά, βλ. Κωστή, 2008, σσ. 153-167).

13 Το πρόγραμμα αναπτύχθηκε σε πέντε μέρη: 1. Στο πρώτο οι ηλικιωμένοι γνωρίστηκαν με την εμφικώτρια και τους παρουσιάστηκαν οι στόχοι του προγράμματος. 2. Το δεύτερο αναπτύχθηκε στο τοπικό αρχαιολογικό μουσείο, με στόχο τη διερεύνηση της σχέσης των αρχαιοτήτων με τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντα των ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας και το βαθμό κατανόησης αυτών. 3. Στο τρίτο έγινε αξιολόγηση της επίσκεψης στο μουσείο. 4. Το τέταρτο είχε τη μορφή συνεδρίας ανάκλησης μνήμης με θέμα το εργόχειρο. 5. Το πρόγραμμα έκλεισε με μια εορταστική συνάντηση που κατέληξε σε μια έκθεση στο χώρο του ΚΑΠΗ, την οποία διαμόρφωσαν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες.

14 Κατά το πρότυπο της διαμορφωτικής αξιολόγησης (σχετικά βλ. Scriven, 1999).

15 Βλ. σχετικά Museums, Libraries, Archives (κ.κ.). Αναλυτικότερο για την αξιολόγηση, βλ. Κωστή, 2008, σσ. 167-175.

16 Βλ. σχετικά κυρίως Paris & Mercer, 2002.

17 Για τις κοινότητες ερμηνευτών βλ. κυρίως Hooper-Greenhill, 1999, σσ. 49-51 και 2000, σσ. 103-123.

«...Το παιδάκι που θα δει το άγαλμα στο μουσείο δεν θα ξέρει ότι αυτά τα αγάλματα ήταν εντοιχισμένα σε μια αυλόπορτα. Ενώ εμείς το ξέρουμε και νομίζω ότι δεν είναι κακό να μάθει και το παιδί ότι αυτό το πράγμα αυτός που το είχε βρει δεν είχε εκτιμήσει τι πρέπει να το κάνει και το 'βαλε εκεί για να... διακοσμήσει την πόρτα του».

(Συμμετέχουσα 71 ετών)

3. Στάσης και αξιών απέναντι στο αρχαιολογικό μουσείο, τουλάχιστον το τοπικό, που στη συνείδησή τους έγινε ένας χώρος οικείος:

«...Πήρα και τις καρτέλες που μας έδωσες και τις έδειξα σε φίλους που έχουμε στο Αλεποχώρι... Λοιπόν, τις έδειξα, τους είπα και τι έχουμε και μου 'πανε: "Τόσο ωραία πράγματα έχετε σεις στα Μέγαρα... Δεν το ξέραμε. Να μας πας να τα δούμε". Και θα τους φέρω μια μέρα».

(Συμμετέχουσα 65 ετών)

Η επίσκεψη, παράλληλα, τόνωσε τη σύνδεση των συμμετεχόντων με την τοπική παράδοση και την τοπική ταυτότητα, δίνοντάς τους την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ιστορική συνέχεια που ξεκινά από την αρχαιότητα:

«... [τα σφοντύλια] μου φανήκανε παράξενα να είναι αρχαία, γιατί τα 'χω ζήσει, τα 'χω δουλέψει αυτά».

(Συμμετέχουσα 74 ετών)

4. Ψυχαγωγίας, έμπνευσης, δημιουργικότητας, καθώς όλοι δήλωσαν ότι πέρασαν ευχάριστα, γεγονός που το απέδωσαν στο ότι συμμετείχαν ενεργά στη συζήτηση χάρη στις μνήμες τους. Το γεγονός ενέπνευσε στους συμμετέχοντες κάποιες καινοτόμες για τα ελληνικά δεδομένα σκέψεις, που αφορούσαν στην καλύτερη κατανόηση των εκθεμάτων από τους ίδιους:

«Αν μπορούσαμε να συνδυάσουμε εκθέματα του λαϊκού πολιτισμού... με το αρχαίο στοιχείο, θα ήταν πιο κατανοητό και πιο ευχάριστο...»

(Συμμετέχων 68 ετών)

5. Δράσης, συμπεριφοράς, εξέλιξης, καθώς όλοι οι συμμετέχοντες έδειξαν διάθεση να αναπτύξουν δράσεις σχετικές με το μουσείο:

«Εμείς και καταλάβαμε και μπορούμε να φτιάξουμε και κάτι... να αφήσουμε κάτι να υπάρχει στα Μέγαρα...»

(Συμμετέχουσα 74 ετών)

Με δεδομένη τη θετική επίδραση της αξιοποίησης της μνήμης στο μουσείο και τη διάθεση για περαιτέρω δραστηριοποίηση, καθορίστηκε το πλαίσιο συνέχισης του προγράμματος με μια συνεδρία ανάκλησης μνήμης και δημιουργία ενός «κουτιού μνήμης»¹⁸ με θέμα το εργόχειρο.

Αξιολόγηση συνεδρίας ανάκλησης μνήμης

Για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της συνεδρίας ανάκλησης μνήμης¹⁹ χρησιμοποιήθηκε ανάλυση της συνεδρίας με βάση τις προσδοκώμενες λειτουργίες της, σύμφωνα με την κλίμακα του Webster (1997, σ. 140)²⁰. Η ανάλυση έδειξε πως οι συμμετέχοντες ανταποκρίθηκαν γόνιμα και επηρεάστηκαν θετικά από τη διαδικασία· συγκεκριμένα:

1. Κάλυψαν ευχάριστα, όπως είπαν, ένα απόγευμά τους: «Εγώ έχω τρελαθεί, μ' αρέσει πάρα πολύ».

(Συμμετέχουσα 71 ετών)

2. Θυμήθηκαν δικούς τους ανθρώπους που δεν είναι πια στη ζωή, πράγμα που τους έφερε ηρεμία κι όχι πόνο, αναγκαία προϋπόθεση για την προσωπική συμφιλίωση με το θάνατο:

«...Μαζευόμαστε όλα τα κορίτσια και βάζαμε διαγωνισμό ποια θα κεντήσει το πιο ωραίο... Αυτό δηλαδή μου φέρνει αναμνήσεις, αγαπημένες αναμνήσεις... που θυμάμαι τις φίλες μου, στη γειτονιά, που έχουν φύγει πολλές (σημ. με έντονη συγκίνηση) και... πραγματικά με συγκινεί...»

(Συμμετέχουσα 71 ετών)

3. Βρήκαν, με βάση τις μνήμες τους, λύσεις σε ερωτήματα:

«...Την τέχνη της μηχανής τη φέρανε οι Μικρασιάτες. Γιατί είχα εγώ μια θεία η οποία έμαθε αυτή την τέχνη γύρω στο '25. Ήταν από τις πρώτες... Την είχε μάθει μια κυρία, η οποία είχε έρθει από Μικρασία».

«Η μάνα μου κένταγε στη μηχανή από τη Μικρασία».

«Πότε ήρθε στην Ελλάδα η μάνα σου;»

«Το '22».

«Να, αυτοί φέρανε τη μηχανή...»

(Συμμετέχοντες 71 και 82 ετών για το «κέντημα στη μηχανή»)

4. Συζήτησαν, συγκρούστηκαν, αλλά και συμφιλιώθηκαν:

«Αυτό που λέει δίλεφτο... φτιαχνόταν με τέσσερα ποδαρικά...»

«Όχι...»

«Αφού έχω τέτοιο (σημ. με αγανάκτηση)»

«Έχεις δίλεφτο;»

«Δίλεφτο, της μάνας μου...»

«Είχε και η μάνα μου...»

(Συμμετέχουσες 74 και 71 ετών)

5. Έδειξαν τη διάθεση να μεταδώσουν τις μνήμες τους ως γνώσεις στους νεότερους:

πηγή για τη μελέτη της τοπικής ιστορίας (Martin, 1996β).

19 Βλ. υποσημ. 7.

20 Ο Webster (1997) έχει προτείνει μια κλίμακα λειτουργιών της ανάκλησης μνήμης, η οποία αποτελείται από τις εξής βαθμίδες: μείωση της ανίας, προετοιμασία για το θάνατο, ταυτότητα, επίλυση προβλημάτων, συζήτηση, διατήρηση της οικειότητας με πρόσωπα που δεν είναι πια στη ζωή, απολόγηση αρνητικών σκέψεων με βάση την αναβίωση του πόνου, διδασκαλία.

18 Τα «κουτιά μνήμης» (remembrance kits) είναι φορητά κουτιά που περιέχουν αντικείμενα σχετικά με ένα θέμα που αφορά το πρόσφατο παρελθόν (Kavanagh, 2000, σσ. 118). Τα κουτιά αυτά χρησιμοποιούνται ως αντικείμενα δανεισμού από τα μουσεία σε γηροκομεία, κέντρα προστασίας ηλικιωμένων, σε προγράμματα για τη φροντίδα ηλικιωμένων που ζουν καθηλωμένοι στις εστίες τους, αλλά μερικές φορές και σε σχολεία ως

«Εγώ λέω ότι θα έπρεπε να τα είχαμε γράψει κιόλας αυτά. Γιατί βλέπω ότι τα παιδιά μας είναι άσχετα. Κι είναι ένα σημείο της παράδοσης, το οποίο πρέπει να μείνει».

(Συμμετέχουσα 71 ετών)

Τόσο, λοιπόν, η συνεδρία όσο και το προϊόν της, το κουτί μνήμης, αξιολογήθηκαν με βάση τη διαδικασία που ακολουθήθηκε και την ανταπόκριση σε αυτήν, γεγονός που έμμεσα συμμερίστηκαν και οι συμμετέχοντες:

«Είπατε πως πήγατε τριάντα χρόνια πίσω. Πώς αισθανθήκατε;»

«Πολύ ωραία, πολύ ωραία... Το λάστιχο δεν έκανα καλό».

(Διάλογος εμπυκώτριας με συμμετέχουσα 63 ετών)

Συνολική αξιολόγηση του προγράμματος

Μετά τη συνεδρία ανάκλησης μνήμης το πρόγραμμα διακόπηκε για τις καλοκαιρινές διακοπές και ολοκληρώθηκε μετά από δύο μήνες, με μια τελευταία συνάντηση, όπου οι ίδιοι οι συμμετέχοντες οργάνωσαν σχετική έκθεση. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης συγκεντρώθηκαν και τα αναγκαία στοιχεία για τη συνολική αξιολόγηση του προγράμματος²¹. Για τις ανάγκες της συνολικής αξιολόγησης διαμορφώθηκε, σύμφωνα με το πρότυπο των Sachatello-Sawyer κ.ά. (2002, σσ. 14-19)²², ένα σύντομο ερωτηματολόγιο, για ατομικές συνεντεύξεις. Η αξιολόγηση κατ' αυτό τον τρόπο έδωσε τη δυνατότητα καταγραφής των θετικών στοιχείων και των αδυναμιών του προγράμματος.

Θετικά στοιχεία

Η ανάλυση των δεδομένων²³ έδειξε ότι οι ηλικιωμένοι ανταποκρίθηκαν θετικά στο όλο εγχείρημα:

1. Έμαθαν, όπως είπαν, «καινούργια πράγματα»:

«Μας εξηγήσατε πράγματα που δεν ξέραμε...

Είμαστε αρχαίος κόσμος, αλλά δεν ξέρουμε τίποτα, από πού καταγόμαστε...»

(Συμμετέχων 72 ετών)

2. Ήρθαν σε επαφή με συνομηλικούς τους και αντάλλαξαν αναμνήσεις από τα παλιά, αναγνωρίζοντας τη «θεραπευτική» αξία της διαδικασίας:

«Μ' άρεσε που θυμήθηκα ορισμένα παλιά... και ανανεώνεται η μνήμη».

(Συμμετέχουσα 77 ετών)

21 Για τη συνολική αξιολόγηση και τη σημασία της για τέτοιου είδους προγράμματα βλ. ενδεικτικά Matarasso, 1996, σσ. 41-42.

22 Στο Sachatello-Sawyer κ.ά. (2002) προτείνεται μια ταξινόμηση πιθανών αποτελεσμάτων σε προγράμματα για ενήλικες, η οποία μελετά τις κατακτηθείσες γνώσεις και δεξιότητες, την ανάπτυξη σχέσεων, την ανάπτυξη εκτίμησης προς σχετικές δράσεις, την αλλαγή στάσης προς τον εαυτό, την αλλαγή στάσης απέναντι σε προηγούμενες εμπειρίες, τη γενική αλλαγή στη ζωή.

23 Αναλυτικά για τη συνολική αξιολόγηση βλ. Κωστή, 2008, σσ. 203-216.

3. Δήλωσαν την εκτίμησή τους για τέτοιου είδους δράσεις:

«Εμένα μου έκανε εντύπωση πόσο πρόθυμα ερχόταν ο κόσμος. ... Να το ξανακάνουμε, έστω και κάτι άλλο παρόμοιο».

(Συμμετέχουσα 74 ετών)

4. Φάνηκαν να αλλάζουν στάση προς τον εαυτό τους, αναγνωρίζοντας ότι μπορούν να παραγάγουν αξιόλογο έργο:

«Κάτι κάναμε όλο αυτό τον καιρό... δεν πήγε χαμένος ο κόπος μας».

(Συμμετέχουσα 63 ετών)

5. Αναθεώρησαν, επίσης, όπως δήλωσαν οι περισσότεροι, απόψεις για το παρελθόν τους, γιατί τις αντιμετώπισαν «πιο ανοιχτά», αλλά και για τα μουσεία, καθώς είδαν πως ένα ειδικά σχεδιασμένο πρόγραμμα μπορεί να τους κεντρίσει το ενδιαφέρον.

Αδυναμίες

Ένα πρόβλημα που εντοπίστηκε κατά την ανάπτυξη του προγράμματος ήταν η περιορισμένη συμμετοχή του ΚΑΠΗ και συγκεκριμένα η απουσία ενός μόνιμου συνεργάτη, που θα ήταν σταθερά παρών σε όλες τις συναντήσεις και θα αντάλλαζε απόψεις με την εμπυκώτρια· αυτό, αν συνέβαινε, θα σήμαινε ανταλλαγή δεξιοτήτων και πρακτικής μεταξύ των δύο πλευρών και θα οδηγούσε σε ουσιαστικότερη και μονιμότερη συνεργασία²⁴. Σημαντικό ρόλο σε αυτό, όμως, έπαιξε και η απουσία ενός επίσημου και γενικώς αποδεκτού συστήματος αξιολόγησης της όλης προσπάθειας²⁵, το οποίο, αν υπήρχε, θα καθιστούσε κατανοητό πως όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς, μουσεία και κοινωνικές υπηρεσίες, έχουν ευθύνη και χρέος να συνεργάζονται σε ανάλογες δράσεις.

Επίλογος

Η επαφή με τους ηλικιωμένους της τοπικής κοινότητας ανέδειξε μια δυνητική πτυχή της μουσειακής δράσης, αυτήν της προσφοράς στον άνθρωπο. Στην ανάλυση που προηγήθηκε αναφέρθηκε ο ενθουσιασμός των ηλικιωμένων, γιατί μάθαιναν, γιατί κατανοούσαν, γιατί μετέδιδαν τις γνώσεις τους, γιατί θυμούνταν, γιατί ζούσαν ξανά εκείνα που είχαν λησμονήσει. Αφετηρία γι' αυτό στάθηκε η επίσκεψη στο μουσείο και η συζήτηση πάνω σε μερικά εκθέματα, τα οποία έγιναν αφορμή για τη δημιουργία προσωπικών ιστοριών· άλλες από αυτές εκφράστηκαν κι άλλες όχι κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Ωστόσο, η επαφή αυτή ανέδειξε δύο

24 Για τη σημασία της συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, ενδεικτικά βλ. Fletcher & Outhwaite, 2004, σσ. 17-18, 22.

25 Ενδεικτικό βλ. Μαρτικιάν-Γαζερτιάν, 1994· Matarasso, 1996, σσ. 41-42.

κερδισμένους: και το μουσείο και τους ηλικιωμένους: το πρώτο, γιατί απέκτησε ένα μικρό αλλά θερμό κοινό, πρόθυμο να καλέσει οικείους και φίλους για να τους «ξεναγήσει» με το δικό του τρόπο σε αυτό: και τους δεύτερους, γιατί βρήκαν ένα χώρο όπου οι μνήμες τους αποκτούν αξία και συνέχεια και αναμειγνύονται γόνιμα με την ιστορία και το καταξιωμένο παρελθόν.

Η συμμετοχή στο πρόγραμμα έδωσε στους ηλικιωμένους τη δυνατότητα να επιστρέψουν στο παρελθόν τους, όχι με έναν τρόπο νοσηρό, αλλά αγγίζοντας τις πληγές που αυτό είχε αφήσει. Για όσους «δεν έχουν προχωρήσει στα γράμματα», το πρόγραμμα ήταν μια ευκαιρία επιστροφής στα σχολικά χρόνια: αφού αναγκάστηκαν να αφήσουν το σχολείο, για να δουλέψουν ή για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην οικογένειά τους, έφτασαν τώρα να αναζητήσουν μια νέα ευκαιρία για λίγες ώρες χωρίς ευθύνες, για λίγες ώρες ήρεμης και ανέμελης συντροφιάς και συζήτησης, όπου έμαθαν «καινούργια πράγματα» όχι για να τα εφαρμόσουν, αλλά για τη χαρά της γνώσης: ο Erik Erikson (1990) μίλησε για την επίτευξη της ταυτότητας ως βασικού αναπτυξιακού στόχου της εφηβείας: όσοι, όμως, άφησαν πρόωρα την παιδική/εφηβική ηλικία, πέρασαν στην ωριμότητα χωρίς να ολοκληρώσουν την ταυτότητά τους. Ξαναγουριζοντας οι

ηλικιωμένοι συμμετέχοντες στο παρελθόν τους, βρήκαν ίσως αυτό το κενό και προσπάθησαν να το καλύψουν μέσα στο μικρόκοσμο του προγράμματος (Fleming, 1997). Γι' αυτό και εξέχουσα σημασία στο πρόγραμμα είχε η αξιοποίηση της μνήμης, η απόλαυση που πηγάζει από αυτήν, η αντιμετώπιση της ανίας, η δημιουργικότητα, η ανάδειξη προσωπικών δυνατοτήτων που χρόνια έμεναν περιορισμένες κι ακόμη η συμφιλίωση με «τον εαυτό», ως αναγκαία προϋπόθεση εξοικείωσης με το θάνατο.

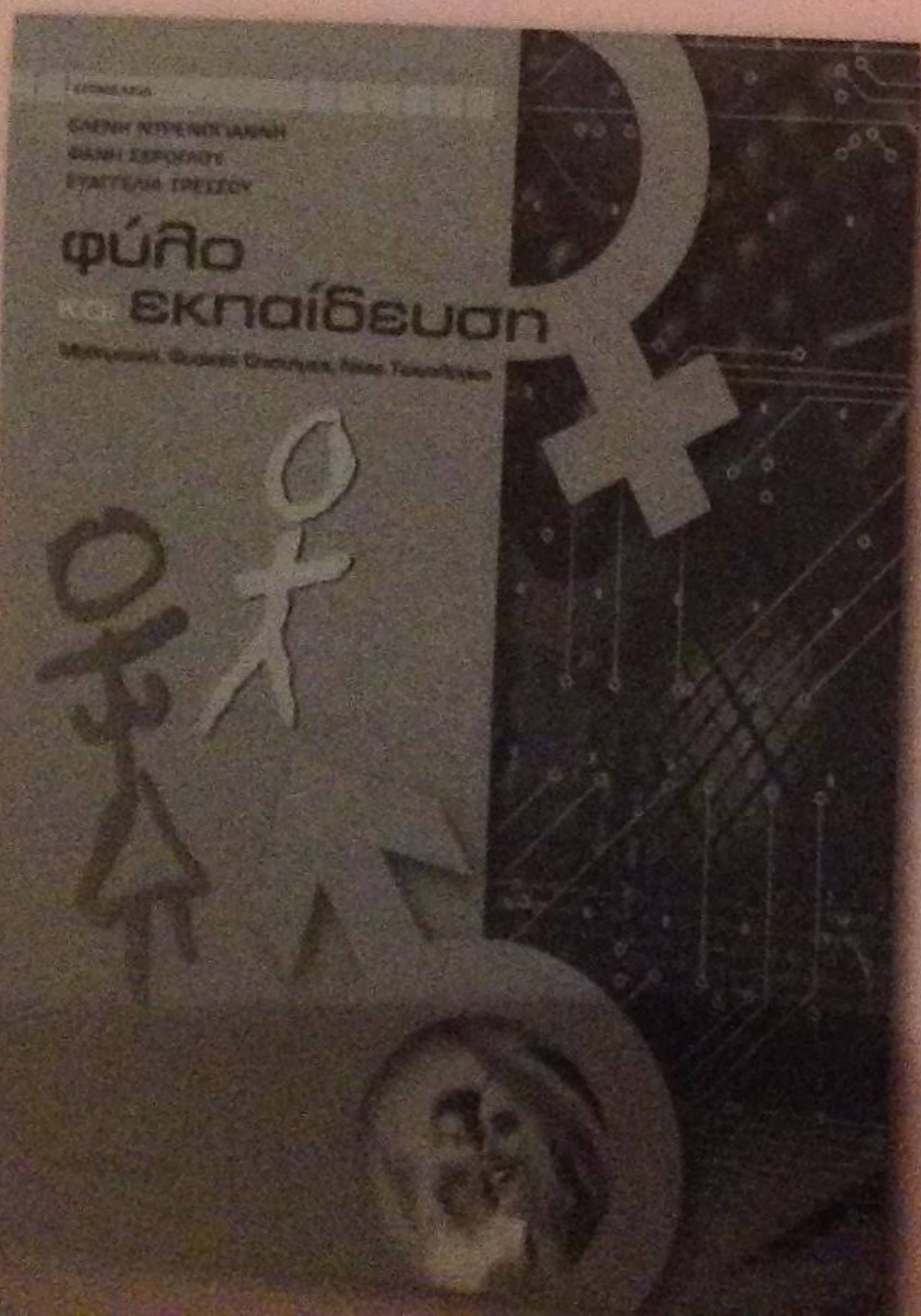
Τα προγράμματα για ηλικιωμένους δεν υπόσχονται βελτίωση της επίδοσης σε γραπτές εξετάσεις στο σχολείο ή ενίσχυση ενός αναλυτικού προγράμματος – μόνο (;) χαρούμενα πρόσωπα ηλικιωμένων. Και το ζήτημα δεν είναι αν τα προγράμματα αυτά, όταν επιχειρούνται, είναι επιτυχημένα: συνήθως είναι – και τα μουσεία το ξέρουν. Το θέμα είναι ποιο είναι το γενικό κοινωνικό κλίμα που υποδεικνύει το περιεχόμενο και τους στόχους τους: είναι το ενδιαφέρον των μουσείων στραμμένο στην κοινωνική προσφορά ή νοιάζονται απλώς να είναι παρόντα (Sharpe, 1992a, σ. 267); Η απάντηση εξαρτάται από το κατά πόσο τα μουσεία αυτά μελετούν και λαμβάνουν υπόψη τους τις πραγματικές ανάγκες των ηλικιωμένων. ■

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Erikson, E. (1990): *Η Παιδική Ηλικία και η Κοινωνία* (μτφρ. Μ. Κουτρομπάκη, Ν. Μπαλής). Καστανιώτης, Αθήνα.
- Κωστή, Κ. (2008): *Μουσεία και Τρίτη Ηλικία. Το Μουσείο ως χώρος κοινωνικής προσφοράς*. Δημοσίευση μεταπτυχιακή εργασία εξειδίκευσης στο Διατηρησιακό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Μουσειακές Σπουδές του ΕΚΠΑ.
- Μαρτικιάν-Γαζεριάν, Μ. (1994): Ανάγκη και μεθοδολογία αξιολόγησης προγραμμάτων για ηλικιωμένους στο *Εκλογή Θεμάτων Κοινωνικής Πρόνοιας*, 100 (1), σσ. 52-58.
- Μουσουρή, Θ. (1999): Μουσεία για όλους: Προγράμματα προσέγγισης στο διεθνή χώρο στο *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, σσ. 65-69.
- Thompson, P. (2002): *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία* (μτφρ. Ρ.Β. Μπούσκατεν, Ν. Ποταμιάνος). Πλέθρον, Αθήνα.
- Anderson, D. (1999): *A Common Wealth. Museums in the Learning Age*. Department for the Culture, Media and Sport, Λονδίνο.
- Beveers, L. et al. (1988): *Memories and Things: Linking Museums and Libraries with Older People*. WEA South East Scotland District, Εδιμβούργο.
- Borun, M. (1999): Front-End evaluation: What do visitors know and how do they feel about your exhibition or program topic, στο *Introduction to Museum Evaluation*. American Association of Museums, σσ. 43-46.
- Dodd, J. (1999): Whose museum is it anyway? Museum education and the community, στο Hooper-Greenhill (επιμ.): *Learning in the Museum*. Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, σσ. 131-133.
- Fleming, T. (1997): *Lifelong Learning: The Challenge of the Later Years*. Ανακοίνωση στο συνέδριο *Learning in later years – The Challenge to Educational Service Providers, Age and Opportunity*. Marino Institute of Education, Δουβλίνο. Online Διεύθυνση <http://www.leeds.ac.uk/educoll/documents/000000319.htm> (τελευταία επίσκεψη 18.6.2007).
- Fletcher, J., Outhwaite, K. (2004): *Third Age Learning. An Introductory Guide for Museums Working with Older People Drawn from the Experience of Four Pilot Projects in Cumbria*. MLA North West, Warrington. Online στη διεύθυνση <http://www.mlanorth-west.org.uk/assets/documents/10000065ThirdAgeLearning.pdf> (τελευταία επίσκεψη 15.6.2007).
- Gibson, F. (2004): *The Past in the Present. Using Reminiscence in Health and Social Care*. Health Professions Press, Λονδίνο.
- Hooper-Greenhill, E. (1999): Education, communication and interpretation: towards a critical pedagogy in museums στο Hooper-Greenhill, E. (επιμ.): *The Educational Role of the Museum*. Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, σσ. 3-27.
- (2000): *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη.

- Kavanagh, G. (2000): *Dream Spaces. Memory and the Museum*. Leicester University Press, Λονδίνο και Νέα Υόρκη.
- Kinsella, K., Velkoff, V.A. (2001): *An Aging World: 2001*. U.S. Census Bureau, Series P95/01-1, U.S. Government Printing Office, Washington, DC. Online στη διεύθυνση <http://www.census.gov/prod/2001pubs/p95-01-1.pdf> (τελευταία επίσκεψη 10.6.2007).
- Loosemore, J., Moyle, N. (2001): Regenerating Plymouth στο Dodd, J., Sandell, R. (επιμ.): *Including Museums. Perspectives on Museums, Galleries and Social Inclusion*. Research Centre for Museums and Galleries, Λέστερ, σσ. 45-48.
- Martin, D. (1996α): Reminiscence work and museums στο *Museum Practice*, 3, σσ. 58-59.
- (1996β): Making reminiscence boxes στο *Museum Practice*, 3, σσ. 76-79.
- Marwick, S. (1995): Learning from each other: museums and older members of the community – The People's Story, στο Hooper-Greenhill, E. (επιμ.): *Museum, Media, Message*. Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, σσ. 140-150.
- Matarasso, F. (1996): Reconnecting audiences: The evaluation of museum outreach work, στο *Museum Practice*, 3, σσ. 40-42.
- Museums, Libraries, Archives* (x.x.), More about the Generic Learning Outcomes, Inspiring Learning for All. Online στη διεύθυνση <http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/uploads/More%20about%20the%20GLO's.doc> (τελευταία επίσκεψη 2.1.2009).
- Paris, S.G., Mercer, M.J. (2002): Finding self in objects: Identity exploration in museums στο Leinhardt, G., Crowley, K., Knutson, K. (επιμ.): *Learning Conversations in Museums*. Lawrence Erlbaum Associates, Λονδίνο, σσ. 401-423.
- Peace, S. et al. (2007): The ageing world στο Bond J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F., Westerhof, G.J. (επιμ.): *Ageing in Society*. Sage, Λονδίνο, σσ. 1-14.
- Peers, L., Brown, A.K. (2003): Introduction στο Peers, L., Brown, A.K. (επιμ.): *Museum and Source Communities: A Routledge Reader*. Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, σσ. 1-16.
- Sachatello-Sawyer et al. (2002): *Adult Museum Programs. Designing Meaningful Experiences*. AltaMira Press, Νέα Υόρκη - Οξφόρδη.
- Screven, C. (1999): Theory. What is formative evaluation? στο *Introduction to Museum Evaluation*. American Association of Museums, σσ. 59-61.
- Sharpe, E.M. (1992α): Education programs for older adults στο *Patterns in Practice. Selections from the Journal of Museum Education*. Museum Education Roundtable, Ουάσινγκτον, σσ. 262-267.
- (1992β): Case studies: Museum programs for older adults στο *Patterns in Practice. Selections from the Journal of Museum Education*. Museum Education Roundtable, Ουάσινγκτον, σσ. 268-275.
- Webster, J.D. (1997): The reminiscence functions scale: A replication στο *International Journal of Aging and Human Development*, 44 (2), σσ. 137-148.

ΒΙΒΛΙΑ ΜΕ ΑΠΟΨΗ... από τις Εκδόσεις Καλειδοσκόπιο

ΦΥΛΟ και ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

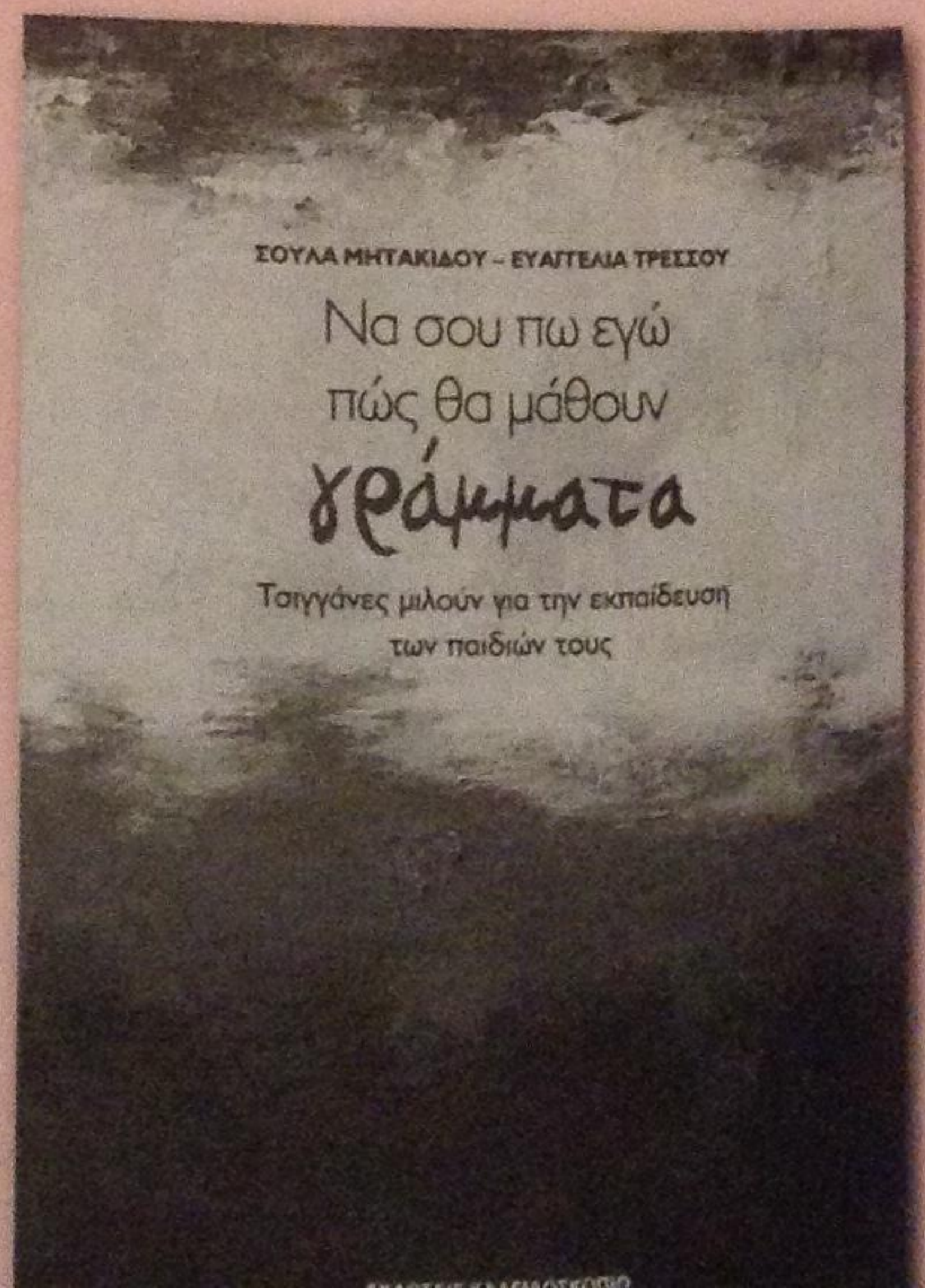
Μαθηματικά, Φυσικές
Επιστήμες, Νέες Τεχνολογίες
ΕΠΙΜ.: ΕΛ. ΝΤΡΕΝΟΓΙΑΝΝΗ,
Φ. ΣΕΡΟΓΛΟΥ, ΕΥ. ΤΡΕΣΣΟΥ

Τιμή: 24,90 €

ISBN 978-960-7846-88-4

ΝΑ ΣΟΥ ΠΩ ΕΓΩ ΠΩΣ ΘΑ ΜΑΘΟΥΝ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τσιγγάνες μιλούν για την
εκπαίδευση των παιδιών τους
Σ. ΜΗΤΑΚΙΔΟΥ, ΕΥ. ΤΡΕΣΣΟΥ

ΣΟΥΛΑ ΜΗΤΑΚΙΔΟΥ - ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΡΕΣΣΟΥ

Να σου πω εγώ
πώς θα μάθουν

γράμματα

Τσιγγάνες μιλούν για την εκπαίδευση
των παιδιών τους